

ABÛ BAKR MUḤAMMAD B. YAḤYÂ AS- ŞÛLÎ

Prof. Dr. Ahmet SAVRAN

Hayâtı:

Hicri III. asrın ikinci yarısı ile IV. asrın birinci yarısı arasında yaşayan Şûlî âilesinin bu değerli edip ve târihçisi M u ḥ m m a d b. Y a ḥ y â a s- Ş û l î, Abbâsi devletinin ikinci asrında Türklerin idâreye hâkim olduğu bir dönemde doğmuştur. Kaynaklarda Şûlî'nin, Cürcan Türk emiri ve idârecisi Şul-Te kin soyundan geldiğine işâretle tam adı: A b û B a k r M u ḥ m m a d b. Y a ḥ y â b. 'A b d a l l a b. a l-'A b b â s b. M u ḥ m m a d b. Ş u l veya Ş u l- T e k i n olarak zikredilir ¹. Gerek eserindeki ifadelerden gerekse Yâkût'un Mu'cam al-udabâ'daki kayıtlardan Bağdad'ta doğup büyüdüğünü öğrendiğimiz M u ḥ a m m a d'ın künyesi, kaynaklarda, A b û B a k r olarak verilir. ² ancak

¹ İbn an-Nadîm, al-Fihrist, nşr. Riđâ Tâcid, Tahran, 1971, s. 167; Yâkût al-Ḥa.navî, Muc'cam al-udabâ',nşr. Farid Rifâ'î, Kâhire, 1936, XIX, 109,-111; İbn Ḥallikân, Vafayât al-a'yân, nşr. İhsân 'Abbâs, Beyrut, 1968-1972, IV, s. 361-365; as-Sam'ânî, al-Ansâb, nşr. D.S. Morgoliouth, Bağdat, 1970, s. 357; al-Marzubânî, Mu'cam aş-Şu'arâ', nşr. Abdassattâr Ahmad Fara'c-Mısır, 1960, s. 431; al-Yâfi (Abû Muhammad 'Abdallah), Mir'ât al-cânan ve 'ibratu'l-yakzân, Haydarabad, 1337, II, s. 319; İbn al-Cavzi ('Abdarrahman b. 'Alî), al-Muntażam fi târiḥ al-mulûk va'l-umam, Haydarabad, 1357, VI, s. 359; İbn al-Aşir, al-Lubâb fi tahzîb al-ansâb, Beyrut, tsz, II, s. 251; İbn al-Anbârî (Ka'nâladdin 'Abdarrahmân), Nuzhatu'l-alibbâ, fi ṭabaḳâti'l-udabâ; nşr. İbrâhîm Sâmarrâ, Bağdad, 1959, s. 188; İbn Hacer (Şihâbuddin Abul'l-Fadl Ahmad), Lisân al-mizân, Beyrut, 1971, V, s. 427-28; Aybek as-Şafadî, al-Vâfi bi'l-vafayât,nşr. Maḥmûd ve İbrâhîm b. Sulaymân, Wiesbaden, 1970, V, s. 190-192; Yûsuf Elyân Sarkış, Mu'camu'l-matbûât al-'arabiyya va'l-mu'arraba, II, s. 1218; 'Umar Farrûh, Taârîḥ al-adab al-'Arabî, II, s. 438; al-Ḥansârî (Muḥammad Bâkir) Ravđât al-cannât, nşr. Asadallah İsmâ'illiyyân, Tahran 1390-1392, VII, s. 315-320.; al-Kıftî (Camâladdin Abu'l-Hasan 'Alî b. Yûsuf), İbnbâh ar-ruvât 'alâ anbâh an-nuhât, nşr. Muhammad Abu'l-Faql İbrâhîm, Kâhire, 1950, III, s. 233-36; İbn al-'Imâd ('Abd al-Hayy), Şazarât az-zahab, Beyrut, tsz, IV, s. 339-342; Şihâb ad-dîn Ahmad 'Alî ad-Dalacı, al-Falâka va'l-maflukûn, Necef, 1385, s. 135; İbn Kaşir, al-Bidâya va'l-nihâya, Beyrut, 1974, XI, s. 219-20; İbn. Tağribardî, an-Nucûm az-zâhira fi mulûk Mısır va'l-Kâhira, Kâhire 1932, III, s. 296; İA. (bk. Sûlî maddesine).

² bk. yukarıda verilen kaynaklara,

as-Şûlî adıyla şöhret bulmuş, hatta Bağdad'ta yerleşmesinden dolayı as-Şûlî al-Bagdâdî ismiyle bilindiği gibi, asrında satranç oyunundaki üstünlüğü nedeniyle, aş-Şatrancı lakabını da almış, bu bakımdan bazı eserlerde as-Şûlî aş-Şatrancı şeklinde kaydedilir. Şûlî'nin kaynaklarda doğum târihi verilmemekle beraber hayâtı ile ilgili olarak elde edilen bazı bilgiler onun 255 h./ 873 yıllarında doğmuş olabileceği kanaatını vermektedir, çünkü Sûlî'nin, devrin ünlü edip, dilci, nahivci ve hadiscilerinden Abu'l-'Abbâs Sa'lab (öl, 291 h./903), Abu'l-'Abbâs al-Mubarrad (öl. 285 h./ 897), Abû Dâvûd as-Sicistânî (öl. 275 h. /888) ve Abu'l-'Aynâ' Muhammad b. al-Ğâsım (öl.282 h./895) in meclislerinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu âlimlerin ölüm târihlerini göz önüne alırsak Abû Bakr a-Şûlî'nin bunların ilmî toplantılarına katılabilmesi için en az on beş, yirmi yaş gibi edebi konuşma ve tartışmalardan zevk alabilecek bir yaşta olması düşünülebilir. Bu arada İbrâhîm a-s-Şûlî'nin Dîvânını istinsah eden Muştafâ b. Ahmed at- Tarzî, Dîvân'ın giriş kısmında verdiği kısa bilgide, İbrâhîm'in 243 h. yılının Ramazan ayında öldüğünü aynı târihte de Abû Bakr a-s-Şûlî'nin doğduğunu zikreder³. Ancak bütün kaynaklar İbrâhîm'in Ramazanda değil aynı yılın Şaban ayında öldüğünü belirtirler. Müstensihin yapmış olduğu bu yanlışlık onun, Abû Bakr'in doğum târihi için verdiği 243 yılında da yapmış olabileceğini göstermektedir. A'yân aş-Şî'a'nın sahibi al-'Âmilî ise Şûlî'nin 255 h. yıllarında doğduğunu zikreder⁴. 'Umar Farîûh⁵, Şûlî'nin 260 h. 874 lerde gençlik yıllarını yaşadığını ve yukarıda zikrettiğimiz âlimlerin edebî toplantılarına katıldığını kaydeder, ayrıca Şûlî bizzat *Ahbâr al-Buhturî* adlı eserinde, al-Buhturî ile al-Mubarrad'ın meclisinde bir araya geldiklerini zikreder⁶. Öte yandan 1957 de Moskova'da düzenlenen uluslararası şarkiyatçılar kongresinde Şûlî'nin *Kitâb al-avrak fî ahbâar al-'Abbâs va aş'ârihim* eserinin Leningrad yazması hakkında sunulan tîr bildiride ise Abû Bakr a-s-Şûlî'nin 260 h. 873-4 doğmuş olabileceği görüşü ifâde edilmektedir. Yukarıdaki kayıtlar muvacehesinde Şûlî'nin 250 li yılların ortalarında doğduğu, 270-275 yıllarında ise 15-20 yaşlarında Bağdad'ta gençlik yıllarını yaşadığı daha çok kesinlik arz etmektedir.

Abû Bakr a-s-Şûlî'nin hayatından bahseden kaynaklarda onun âilesi ve çocukları hakkında herhangi bir kayıta rastlayamadık, ancak kendisi, *Ahbâr ar-Râdî*'de evinin yağma edilmesinden yakınırken yağmacıların gerek kendisinin gerekse âilesinin neyi varsa hepsini aldıklarını zikretmektedir. Edibin bu ifâdesinden birlikte yaşadığı bir âilesinin olduğu, ayrıca künyesinin Abû Bakr

3 Dîvân, Vehbiefendi Kût. No. 1744.

4 al-'Âmilî (Muhsin al-'Âmin), A'yân aş-Şî'a, nşr. Hasan al-'Âmilî, Beyrut, 1960, cüz 47 s. 147.

5 Târîh al-adab al-'Arabî, II, s. 438.

6 *Ahbâr al-Buhturî*, s. 49-50.

olması” B a k r ” adında da bir oğlunun bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat Ş û l î ’nin edebiyat ve Târih alanında ün yapmış olmasına rağmen bu sâhalarda çocuklarının zikredilmemesi kendisinin dışında âileden birinin yetişmediğini göstermektedir.

Hocaları, öğrenimi ve öğrencileri :

A b û B a k r a s-Ş û l î , devrinde hadis, şiir, dil, edebiyat ve târih sâhalarında ün yapmış âlimlerin ilmî toplantılarına katılmış ve bunlardan çeşitli mevzularda dersler almıştır. Kaynaklarda, meclislerinde yer aldığı, rivâyette bulunduğu ve hatta bazısından bizzat dersler aldığı belirtilen aşağıdaki âimlerin zikredilmesi onun, hangi âlimlerden hangi öğrenimi gördüğü hususunda bize bilgi vermektedir.

1- as-sicistânî :

Devrinde hadis ehlinin önderi aolan Abû Dâvûd Sulayman b. al-Aş’âs b. İshâk b. al-Azdî’nin aslı Sicistanlıdır. Basra’da yerleşmiş ve bir çok defa Bağdad’ta bulunmuştur. Bu arada Ş û l î kendisinden hadis dersleri almış ve 275 h./ 888 de Basra’da ölmüştür.⁷

2- Abu’l-‘Aynâ :

Asıl adı Muhammad b. al-Ķâsım b. Ķallâd b. Yâsar al-Başrî ad Darîrî’dir. Aslı Yemen’den olan Abu’l-‘Aynâ Ahvaz’da doğmuş ve orada yetişmiştir. Abû ‘Ubayda, al-Asma’î ve Abû Zayd al-Anşârî’den edebiyat ve hadis öğrenimi gören Abu’l-‘Aynâ şiir ve edebiyat alanında zamanının ileri gelenlerindendi. Aralarında Ş û l î ’nin de bulunduğu bir çok kişi kendisinden ders almış ve 282 h./ 895 yılında, kırk yaşında iken kör olarak, ölmüştür⁸.

3- El-Mubarrad :

Nahiv ve diğer Arabi ilimlerin âlimlerinden olan Abu’l-‘Abbâs Muhammad b. Yazîd b. ‘Abdal akbar al-Azdî Basra’da yerleşmiş ve edebiyat alanında ün yapmıştır. 285-86 h. 898-899 de ölen al-Mubarrad’tan Ş û l î bir çok rivâyetlerde bulunmuş, aynı zamanda ondan dil ve şiir öğrenimi yapmıştır.⁹

4- El-Kudaymî :

Abu’l-‘Abbâs Muhammad b. Yûnus b. Mûsâ... b. Kudaym Basralıdır. Devrinin tanınmış âlimlerinden dersler almış, özellikle Hadis alanında otoriter olmuş-

7 al-Ķatîb al-Bağdâdî, Târih Bağdâd, (Beirut ofseti), Mısır, 1931, IX,s. 55; Vafayât al-a’yân, II, s. 404-405;

8 Târih Bağdâd, III, s. 170; 380; Vafayât al-a’yân, IV, s. 343; Mu’cam al-udabâ’, VII, s.61

9 Mu’cam al-udabâ’, XIX, s. 111; Vafayât al-a’yân, IV, s. 313.

tur. 286 h./ 898 yılında ölen al-Kudaymî'den Ş û l î Hadis, dil ve edebiyat dersleri almıştır ¹⁰.

5- Şa'lab :

Dil ve nahivde Küfelilerin önderi olan Abu'l-'Abbâs Aḥmed b. Yaḥyâ b. Yazîd aynı zamanda şiir rivâyetinde de ün yapmıştır. Bağdad'ta doğan Şa'lab 291 h./ 903 de yine orada ölmüş, Ş û l î kendisinden şiir, dil ve nahiv öğrenimi yapmıştır. ¹¹.

6- İbnu'l Al-Mu'tazz :

Bir gün bir gece hilâfette kalan bu halife şâir 'Abdallah İbn. al-Mu'tazz, edebiyat alanında parlamış, şâirliğinin yanısıra ilk kez bedî sanatlara âit değerli bir eser vücûda getirmiştir. Ş û l î'nin edebi zevkine büyük ölçüde tesir eden İbn al-Mu'tazz 296 h. /908 yılında ölmüştür ¹².

7- al-Ġullâbî :

Basralı olan Abû Abdallah Muhammad b. Zakariyyâ'dan Ş û l î, *Ahbâr ar-Râdî* ve *Ahbâr Abi Tammâm* adlı eserlerinde çok rivâyetlerde bulunmuş, ayrıca târih ve debiyat târihi alanlarında kendisinden değerli bilgiler edinmiştir. Ş û l î'nin daha çok târih sâhasında öğrenim gördüğü bu zat 298 h. /910 yılında ölmüştür ¹³

8- al-Cumaḥî (Abû Ḥalîfa) :

al-Fadl b. al-Ḥabbâb b. Muhammad nesep, şiir, ve ahbar râvilerindedir. Gözleri görmeyen bu edip Basra kadıgılığına tayin edilmiş ve 305 /917 de orada ölmüştür. Ş û l î bu edipten de öğrenim görmüş ve *Ahbâr Abi Tammâm*'da kendisinden rivâyetlerde bulunmuştur ¹⁴.

9- 'Avn al-Kindî :

'Avn b. Muhammad al-Kindî ahbâr ve hikâye ile uğraşan bir ediptir. Ş û l î, *Ahbâr Abi Tammâm* ve *Aş'âr avlâd al-hulafâ*'da en çok bunun bilgisine muraccaat etmiştir. al-Ḥaṭîb al-Bağdâdî; "Ş û l î'den başka ondan rivâyet edeni bilmiyorum" der. Kendisinden bahseden kaynaklar ölüm târihini zikretmemişlerdir ¹⁵.

10 Târiḥ Bağdâd III, s. 435-445.

11 Aynı eser, V, s. 204-214; Mu'cam al-udabâ', V, s. 102-146; Vafayât al-a'yân, I, s. 102-104.

12 Târiḥ Bağdâd, X, s. 95-101; Abû Bakr as-Şûlî, *Aş'âr avlâd al-hulafâ*', nşr. J. Heyworth Dunne, London, 1936, s. 107-196; Vafayât al-a'yân, III, s. 76-80.

13 Mu'cam al-muallifîn, X, s. 6.

14 Mu'cam al-udabâ', XVI, s. 204; İnbâh ar-ruvât, III, s. 234.

15 Aynı eser, s. 145, Târiḥ Bağdâd, XIII, s. 294.

Abû Bakr Muhammad b. Yahyâ as-Şûlî'nin yaşadığı İI. Abbâsi asrı siyâsi açıdan buhranlı bir dönem olmakla berâber Arap dili ve dedebiyatında çeşitli araştırmaların yapıldığı ve değerli eserle:in yazıldığı, telif edildiği bir dönemdir. Şûlî bu çağın edebiyat öncüsü al-Câhiz (öl. 255 h./868-9)'ın ölüm yılında doğmuş, hayatı ise onun nesir alanında ortaya koyduğu üslâbu izleyen devrin büyük edebiyat simâlarından al-Mubarrad, İbn Kutayba (öl. 276 h./889-90), İbrâhim b. Muhammad al-Bayhakî (öl. 295 h. /907) ile Kûfa mektebinin temsilcilerinden Abu'l-'Abbâs Sa'lab ve diger şâir, edip, târihçi ve fakihlerin arasında geçmiştir.

Abû Bakr as-Sûlî'nin yaşadığı bu yıllara, (255-335-6 /868-946), bakacak olursak dîni, edebî, ve tabii ilim alanlarında hareketli ve verimli yıllar olduğunu görürüz. Dîni alanda, Sûlî'nin doğduğu ve doğumundan dört beş yıl önce, Muhammad b. İsmâ'il al-Buhârî (öl.256 h./869) ve Muslim b. al-Haccâc (öl.261 h./874) Hadis üzerinde yorucu çalışmalar yapmışlar, ancak bu iki zâtın ölümleriyle bu alandaki çabalar durmamış, biri hocası olmak üzere çağdaşlarından dört büyük âlim: Abû Dûâvûd as-Sicistânî, Abû İshâk at-Tirmîzî (öl.279 h. 892-93), Abû Abdarrahmân an-Nasâî (öl.303 h. /915-16), Abû 'Abdallah Muhammad al-Çazvîni (öl.2983 h./896-97) aynı amaçla çalışmaları sürdürmüş'er ve ve bugün İslâmî sâhada altı kitap (al-Kutub as-sitta) olara k bilinen Hadis kaynak eserlerini bırakmışlardır.

Kaynaklardan anladığımıza göre Şûlî , gençlik yıllarında, devrin bu büyük âlimlerinden Abû Dâvûd as-Sicistânî'den Hadis dersleri alarak bu alandaki gerekli dîni eğitimini tamamlamış, hatta *Târih Bağdâd*'ta Şûlî'nin, hocası Sicistânî'ye dayanarak, Hadis rivâyetlerinde bulunduğu zikredilir ¹⁶. Fakat onun asıl öğrenimini edebiyat üzerinde yaptığı, târih ve edebiyat târihi alanlarında ihtisaslaştığı açıkça anlaşılmaktadır. Dil ve edebiyat sâhalarındaki öğrenimini, al-Mubarrad ve Sa'lab gibi, Bâsra ve Kûfe mekteplerinin ünlü temsilcilerinden yapmış, ayrıca bu iki âlimin edebî münazaralarına katılmıştır. Yâkût al-Çamavî, al-Mubarrad'ın devrin dîlçilerinden Abû 'Umar al-Carmî (öl.225 h./839), Abû 'Usmân al Mâzinî (öl. 249 h./863) ve Abû Hâtim as-Sicistânî (öl. 255 h./869)'den Sîbavayhi'nin *al-Kitâb*'ını okuduğuru, Şûlî ile Niftavayhi (öl. 323 h. /935)'nin de bu kitabı ondan tedarik ettiğini kaydeder ¹⁷.

Bağdad'ın kültürel çevresinde yetişen Abû Bakr as-Şûlî, çeşitli ilim dallarında otorite olan bu âlimlerden öğrenim gördüğü ve onların edebî toplantılarında bulunduğu muhakkaktır, çünkü edebiyat ve târih alanlarındaki değerli eserleri onun esaslı bir öğrenim yaptığını, devrin ilmi faaliyetlerinden nasîbiri olarak kendisini yetiştirdiğini bize açıkça göstermektedir. Şûlî'den bahse-

16 bk. c. III., s. 427-432.

17 Mu'cam al-udabâ' XIX, s. 112.

den kaynakların tamâmında onun Arabî ilimlerde parladığı, edebiyat ve târih alanlarındaki önderlerden biri olduğu zikredilmekte, ayrıca halifelerin nedimi ve kâtibi oluşu, hatta satranç oyunundaki mahareti, bu arada yararlandığı âlimler ve kendisinden rivâyet edenlerin adları da belirtilmektedir¹⁸. A b û B a k r a s-Ş û l î'nin hayatı ve öğrenimine âit bilgileri kaynaklardan özetleyen 'Umar Farrûh: " Ş û l î yaklaşık olara 260 h. /874 yılında, Bağdad'ta seçkin kişilerden olan al-Mubarrad ve Şa'lab'ın toplantılarına gidip gelen güçlü, gürbüz bir gençti ve 276 h. /898'de ise al-Mubarrad'ın meclisinde şâir al-Buhturî ile bir araya gelmiştir. Ş û l î Arabî ilimlerde parladı, bu nedenle edip ve râvilerin kendisinden yararlandığı ahbar, edebiyat ve dilde önder oldu. Sonra halifeler onu çocuklarına müeddip kendilerine de kâtip ve nedim ittihaz ettiler; 289 h. /902 ile 329 h. /940 yılları arasında halifelerden al-Muktafi, al-Muqtadir ve ar-Râdî'nin nedimi oldu "şeklinde izah eder¹⁹. Bu ifâdelerden anlaşılacağı gibi Ş û l î'nin edebî değeri ve hayatına na âit bir kısım kayıtların dışında yaşantısı ile ilgili olarak kaynaklarda yeterli bilgiye rastlayamadık, ancak elde edilen bazı ip uçları onun al-Muktafi döneminde, (289-295 h. /902-908), hilâfet sarayına intikal etmeden önceki yıllarının çoğunu veya tamâmını örgünimle, ilimi ve edebî toplantılarda âlimleri dinlemekle geçirdiği kanaatını vermektedir, çünkü kaynaklarda, A b û B a k r a s-Ş û l î'nin çağdaşlarına veya onlardan rivâyette bulunan bazı kişilerin bilgilerine isnatla, Ş û l î'nin çeşitli renklerde ciltlenmiş bir ev dolusu kitaplarının bulunduğu ve hatta edibin: "Bu kütüphanede bulnan kitapların hepsi benim işitmemdir" dediği zikredilir²⁰. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre edip ve târihçi A b û B a k r a s-Ş û l î, hilâfet sarayına kâtip olmadan önce, uzun bir öğrenim devresi geçirmiştir.

Ş û l î'nin doğum yıllarına siyâsi açıdan bakacak olursak Abbâsi helifelerinin otoritelerinin sarsıldığı, Türklerin gerek askeri alanda gerekse hilâfet sarayı çevresinde güçlü ve söz sâhibi olduğu bir döneme rastladığını görürüz, Zira 255 h. yılında al-Mutavkkil'in oğlu al-M'tazz hilâfetten indirilmiş yerine al-Vâşık'ın oğlu Muḥammad, al-Muhtadî lakabıyla hilâfete getirilmiş, ancak bunun da hilâfeti bir yıldan fazla sürmemiş, 256 h. de hal edilerek öldürülmüştür. Bundan sonra hilâfete getirilen al-Mutavakkil'in diğer oğlu al-Mu'tamid'in 23 yıl (256-279 h.) süren halfelik devri Ş û l î'nin gençlik yıllarını yaşadığı ve öğrenimini sürdürdüğü bir dönemi de içine almaktadır. Bu sırada hilâfet merkezinin Sâmarra'dan bir bilim ve kültür merkezi olan Bağdad'a taşınması, şüphesiz, Ş û l î'nin öğrenim hayatında önemli yeri olmuştur, çünkü bu devirde oldukça durgunlaşan siyâsi havanın onun öğrenimini kolaylaştırdığı, ayrıca devrin âlimlerinden daha huzurlu bir ortam içinde dersler almasına yardımcı olduğu da muhakkaktır.

18 bk. dip not 1 de verilen eserlere.

19 Târiḥ al-adab al-'Arabî, II, s. 438-439.

20 Târiḥ Bağdâd, III, s. 432; Mu'cam al-udabâ', XIX, s. 109-111; Vafayât al-a'yân IV, s. 360; İnbâh ar-ruvât, III, s. 236.

Bu sırada Türklerin idârede rolleri olmakla berâber, eskiye oranla etkenliklerinin azaldığı ve zayıfladığı görülür.

Dînî ve edebî alanlarda öğrenim gören Ş û l î'nin, ilmi çalışmalarında, tamâmiyle hocalarının yolunu izlediği söylenemez. Zamânında çeşitli mevzularda eserler yazılırken o da, çağdaşlarından bazıları gibi, hiç kimsenin yapmadığı veya çok az kişilerin yapmayı düşündüğü konular üzerinde çalışmak ve o sâhalarda eserler vermek istemiştir. Bu bakımdan A b û B a k r a s -S û l î 'bugün Arap edebiyatında muhdes şâirlerin önde gelenlerinden olarak bilinen ve kendi zamanına kadar üzerinde durulmayan Abû Nuvâs (öl. 198 h./813), Abû Tammân (öl. 232 h./846), al-'Abbâs b. al-Ahnağ (öl.193 h./809), 'Alî b. al-Cahm (öl. 249 h. /863), Di'bil al-Hzâ'i (öl. 246 h. /860) ve İbrâhîm b. al-'Abbâs as-Şûlî, (öl. 243 h. /857) gibi şâirlerle, çağdaşları 'Abdallah ibn al-Mu'tazz (öl. 296 h./908), al-Buhturî, İbn Tabâtabâ (öl. 322 h./934 ve as-Şanavbarî (öl. 334 h./946-946'nin şiir alanındaki üstün kabiliyetlerini, değerlerini daha o zaman idrâk etmiş ve divanlarını tertip etmiştir ²¹. Ş û l î'nin uzağı görebilen bu kuvvetli görüşü, şüphesiz, onun edebiyat, özellikle şiir alanındaki derin bilgisi ve yeteneğinden ileri gelmekteydi, çünkü gerek eserlerinin muhtevâsı gerekse Abû Tammân'ın şiirinin değeri hakkında Muzâhim b. Fâtik'e yazmış olduğu fevkalade edebî tenkid örneği olan risâlesi onun bu sâhadaki ihtisâsının açık ve sağlam delilidir²².

Edebî ve târihî sâhalarda ünlü bir şahsiyet olarak kendini yetiştiren Ş û l î'den, gerek hayatta iken kendisinden gerekse eserlerinden, bir çok edip ve tarihçilerin rivâyetlerde buldukları bazı edebî ve târihî eserlerde açıkça görülmektedir. Devrin Hadis ve edebiyat âlimlerinden üçünün bizzat A b û B a k r'ın öğrencileri oldukları yine kaynaklarda açıkça ifâde edilmektedir, Bunlar:

1- Abu'l-Farac al-İşfâhânî,

Edebîyat âlimlerinden olan Abul'l-Farac 'Alî b. al-Husayn b. Muhammad al-Amavî aynı zamanda târih, nesep ve dil âlimidir. *al-Âğânî* kitabı ile şöhret kazanan Abu'l-Farac bu eserindeki bir çok mevzuları Ş û l î'nin rivâyetlerle dayandırır. Ş û l î'nin geçnik yıllarında doğan (284 h./897-98) ve III. Abbâsî asrının önemli ediplerinden sayılan al-İşfâhânî 356 h. /967 de ölmüştür.²³

2- Al-Marzubânî,

Aslı Horasanlı olan Abû 'Ubaydallah Muhammad b. 'Umır edebiyat ve târih alanında ün yapmıştır. 294 h.de Bağdat'ta doğan al-Marzubânî 384 h. de aynı yerde ölmüştür. *Mu'cam aş-şu'arâ*'da Ş û l î'den "Hocamız" diye bahseden

21 al-Fihrist, s. 167,168,173,182,183,186,190,194.

22 bk. Ahbâr Abî Tammâm'ın muhtevâsına.

23 Târih Bağdâd, XI, s. 398; Mu'cam al-udabâ' XIII, s. 94; Vafayât al-a'yan III, s. 307; GAS I, s. 378-82.

al-Marzubânî kitaplarındaki rivâvtlerin çoğunu Şûlî'ye dayandırır, özellikle *al-Muvaşşâh*tağlı eseri, H. Dunne'nin de ifade ettiği gibi, sanki Şûlî'nin çalışması gibi dir ²⁴. Diger eserleri *Nûru'l-kubas* ve *Mu'cam aş-şu'carâ*'da da yine Şûlî'nin otoritesine müracaat etmiştir ²⁵.

3- Ad-Dâru kütñi,

Asrında edebiyat ve Hadis ilminde söz sâhibi olan Abu'l-Ĥasan 'Alî b. 'Umar b. Ahmed 306 h. /918 de doğmuş ve 385 h. /905 de Bağdad'ta ölmüştür. Şûlî'den öğrenim görmüş ve onun edebî alanlardaki bilgisinden yararlanmıştır. ²⁶

Ş Ū L İ 'nin Saraya intikali, Saray hayâtı ve ölümü:

A b ū B a k r as-Ş ū l î, gerek hilâfet sarayındaki istikrarsızlığın nekâhet dönemi sayabileceğimiz al-Mu'tamid zamânında gerekse bundan sonra gelen al-Mu'tağıd devrinde hayâtının ikinci safhasını teşkil edecek olan hilâfet sarayına henüz intikal etmemiş ve halifelerle dostluk kurmamıştı. Bununla berâber Abbâsi saltanatının kurulmasında emeği geçen ve çeşitli kademelerde görev alan bu âlienin fertlerine Abbâsi hilâfet çevresi hiçte yabancı değildi; ancak edibin al-Muktafi dönemine kadar hilâfet çevresinde yer almaması ve halifelerle ilişki kurmamasına II. Abbâsi asrındaki siyâsi olaylar neden olabileceği gibi kendisinin bu yıllarda öğrenimle meşguliyeti de, sanırız, böyle bir yaklaşıma fırsat vermemiştir.

Kaynaklar Ş ū l î 'nin dostluk kurduğu ilk halifenin al-Muktafi olduğunu kaydederler ²⁷. Bu sırada satranç oyununda isim yapan A b ū B a k r as-Ş ū l î 'nin bu oyundaki üstün yeteneği ve mahareti saraya kadar ulaşmış ve halife ile yakından tanışmasına vesile olmuştur. al-Muktafi', yakinen tanıdığı ve satranç oyununda iddialı olan Muhammad b. Ahmad al-Mâvardî ile Ş ū l î arasında, hilâfet sarayında, satranç oyunu yarışması düzenlemiş, oyun esnâsında al-Mâvardî'yi desteklemesine rağmen Ş ū l î 'nin gösterdiği üstün başarı karşısında takdirlerini gizleyememiş ve al-Mâvardî'ye : (Adının anlamını kasederek) "Senin gül suyun sidik oldu" (Şâramâ'u vardike bavlân) diyerek kinâyede bulunmuş ve bundan sonra Ş ū l î 'ye kendi meclislerinde yer vermiştir. al-Huřri ve la-Mas'ûûdi, Ş ū l î 'nin nedîmi olduğu ilk halifenin al-Muktafi olduğunu, al-Mâvardî ile olan satranç oyunu yarışmasını şöyle zikrederler: "al-Muktafi, Ş ū l î 'nin kendisine nedim olduğu ve ilişki

24 bk. Ahbâr aş-şu'arâ' nın önsözüne.

25 Târih Bağdâd, III, s. 135; Mu'cam al-udabâ' XVIII, s. 268; Vafayât al-a'yân, IV, s. 354;

26 Târih Bağdâd XII, s. 34; Vafayât al-a'yân, III, s. 279-299.

27 al-Fihrist, s. 165; al-Mas'ûdi, Murûc az-zahab, nşr. M. Muhyaddin 'AbdalĤamid, Kahire, 1964, IV, s. 324; Mu'cam aş-şu'a'ra, s. 431; Mu'cam al-udabâ', XIX, s. 110; Vafayât al-a'yân, IV, 359-360; Mir'ât al-canân, II, s. 319; al-Huşri al-Kayravânî, Zahr al-âdâb, nşr. 'Ali Muhammad al-Bacavi, Kahire, 1969-1970, II. s. 1065-66; Mu'cam al-ma'tbû'ât al-'Arabiyya, II. s. 1218.

kurduğu ilk halifedir. Oyuncu al-Mâvardî'nin takdire layık oyunu ile halifenin nezdinde üstün bir yeri olduğu halde Ş û l î 'nin de iyi satranç oynama hususunda yaygın bir şöhreti vardı. al-Muktafi'nin huzurunda oyun başladı, halife, al-Mâvardî için iyi, güzel duygular taşıyordu. al-Muktafi'nin ona olan yardımı, teşviki ve al-Mâvardî'nin halifenin nezdindeki saygınlığı başlangıçta Ş û l î 'yi dehşete düşürdü, fakat ikisinin arasında oyun başladığında Ş û l î , hemen hemen ona hiç bir şey vermeden gâlip olarak oyunu bitirdi ve oyun bütün güzelliği ile halifenin gözleri önünde cereyân etti, bunun üzerine halife, al-Mâvardî'ye: "Senin gül suyun siddik oldu" diyerek ona duyduğu sempatiden vaz geçti"²⁸. Ş û l î bu başarısından sonra halife al-Muktafi'ye bir kaside yazarak iki yüz dinar almış ve halifenin hizmetine girmiştir. Böylece Ş û l î 'nin ömründe saray hayatı başlamış ve ölümünden bir kaç yıl öncesine kadar hilâfet çevresinde yaşamıştır²⁹.

Satranç oyunundaki başarısından sonra halife al-Muktafi'nin sofralarında yer alan A b û B a k r a s - Ş û l î , leziz yemek ve tatlılara söylenen şiirleri dile getirerek halifenin bu husustaki özel ilgi ve yaşantısını âdetâ paylaşmıştır.³⁰ al-Muktafi'nin hilâfeti ile kendisine devlet kapısı açılan Ş û l î , artık sarayın siyâsi ve sosyal yaşantısına yakından tanık olduğu gibi devrin siyâsi olayları karşısında da tarafsız olmaya gayret etmiştir. Ş û l î hilâfet sarayında sâdece bir kâtip ve halifelerin nedîmi olarak hayatını sürdürmemiş aynı zamanda bir edip, yazar ve târihçi olarak da önemli eserler meydana getirmiştir. Edîbin bu çalışmalarını takdir eden Endülüslü Emevi meliki Hakem, Abbâsi halifelerinin Ş û l î gibi değerli bir edip ve târihçiye sâhip olmalarını gıpta etmiş ve onun bütün arzusu, Ş û l î 'ye benzer bir zâtın Endülüste de çıkıp Endülüs Emevi hâifelerinin şiirlerini ihtiva eden bir kitabı yazması olmuştur³¹. Ömrünün son yıllarına kadar hilâfet sarayı çevre i nde kalan Ş û l î , ilmî çalışmalarıyla aydın sınıfın takdirlerini kazanmış, ayrıca satranç oyunundaki ünü halk arasında yayıldığı gibi oyunu da darb-ı mesel hâlinde gelmiş ve her hangi bir kimse güzel satranç oynadığı zaman "Filân Ş û l î gibi satranç oynuyor" deyimini kullanılıyordu. Kaynaklardaki ifâdelere göre bazıları onu, güzel oyunu üstün yeteneği ve şöhretinden dolayı yanlışlıkla satrancın müciidi sanmışlardır³². A b û B a k r a s - Ş û l î 'nin yazarlığı, edip ve târihçiliğinin yanısıra satranç oyunundaki mahâreti al-Muktafi'den sonra gelen halifeler tarafından da taktidir edilmiştir. Bunlardan ar-Râdî (322-329 h.) Ş û l î 'nin oyununa o kadar hayran olmuştur ki onu doğadadaki manzaralarla karşılaştırmaya başlamış, nitekim mehtaplı gezilerinin birinde güzel çiçeklerle dolu temiz bir bahçe görmüş

28 Murûc az-zahab, IV, s. 24; Zahru'l-âdâb, II, s. 1065-65.

29 Zahr al-âdâb, II, s. 1066.

30 Murûc az-zahab, IV, s. 287-88;

31 a-Tilimsani (aç-Şayh Aḥmad b. Muḥammad), Nafh at-tuḥ min guṣn al-Andalis ar-râtib, nşr. İhsân 'Abbâs, Beyrut, 1958, IV, s. 26.

32 Mu'cam al-udabâ', XIX s. 110; Vafayât al-a'yân, IV, s. 357; Mir'ât al-canân, II, s. 319..

ve yanında bulunan nedimlerine: "Bundan daha güzel bir manzara gördünüz mü?" diye sorunca her biri bahçenin güzelliğini ve çiçeklerinin dünyada eşi bulunmadığını vasfetmeye başlamışlar, halbuki Şûlî'nin güzel satranç oyununu kaseden halife : "Yemin ederim ki Şûlî'nin satranç oyunu bu bahçenin çiçeklerinden daha güzeldir" diyerek Şûlî'nin oyununa olan hayranlığını içtenlikle ifade etmiştir³³. Şûlî bu konudaki üstün mahâreti sonucu "aş-Şaıracı" lakabını almış ve bu nedenle bazı tarih ve edebiyat kitaplarında A b û B a k r a s - Ş û l a ş - Ş a t r a n c î şeklinde zikredilmektedir.

Şûlî'nin saraya intikâli ile kendisini dışardaki toplumdaki ayırdığı düşünülürse de çeşitli kaynaklarda zikredilen eserlerini yazmada yeni çevrenin büyük etkisi olduğu gözden uzak tutulmamalı, çünkü Şûlî'nin girdiği bu yeni saray çevresini halifeler, onların sofradaşları (nedimler), emirler, Abbâsi soyundan olanlar, rütbeli askerler, dîvân kâtipleri, geniş orta sınıf topluluğu, aralarında hocalarının da bulunduğu âlimler, kadılar, nahıvciler ve filozoflar teşkil etmekteydi. Şûlî'nin hayâtında yeni bir dönem olan bu yeni çevredeki yaşantısına âit bazı bilgileri mevcut eserlerdeki ipuçlarından elde edebildik, çünkü bir kâtip olarak sarayda yer alan Şûlî, Abbâsi halifeleri ile ilgili veya onların zamanında vuku bulan olayları, gerek saraydan gerekse başkentin veya bütün Irak'ın bilimsel çevresinden, yahut bu konuda otoriter olan kişilerden lâıkiyle öğrenerek kaleme aldığı eserlerinde zaman zaman kendi izlenim ve yaşantılarına da yer vermektedir. Şûlî bu değerli çalışmalarıyla devrin siyâsi ve kültürel meselelerini açıkladığı gibi kendisinin bu siyasi tutum içindeki yeri, görevi ve edebî faaliyetleri konusunda da bizleri aydınlatmaktadır. Bizim bu konuda elde ettiğimiz bilgiler, kendi dönemini ihtiva eden târihî eserleri ile edebî alandaki çalışmalarından çıkarılmıştır. Şûlî, Abbâsi halifelerinin târihini ele alırken kendi zamanına kadar olan devreleri kendi bilgisi ve yetkili kişilerin açıklamalarına dayandırmakla berâber içinde yaşadığı dönemleri ise birinci el kaynakların ve müşahadelere dayanarak ele almış ve bu konuda bazı ipuçları vermektedir.

Saray çevresinde Arâp edebiyatındaki kuvvetli yeteneği ve bilgisi ile tanınan Şûlî, halife al-Muqtadir (295-320) tarafından oğulları ar-Râdî ve Hârûn'a müed-dip olarak görevlendirilmiştir, Halifenin çocuklarını çok zeki bulan Şûlî, bunların ilimden yoksun olduklarını görmüş ve bu konuda "onlara hiç bir şey öğretmemiş" diyerek eski müeddipleri İbn Gâlibi suçlamıştır³⁴. Hadis, fıkıh, şiir, dil ve târih alanlarında onları çok iyi yetiştirdiğini zikreden edip bu sırada saray hizmetçileri tarafından çıkarılan kötü dedikodulara maruz almış, ancak bunların asılsız olduğunu ispatlamış, ayrıca ar-Râdî'yi çeşitli bilim dallarında en iyi derecede yetiştir-

33 Murûc az-zahab, IV, s. 324.

34 Abû Bakr as-Sûlî, Ahbâr ar-Râdî billah va'l-Muttaııı l'illâh av târih ad-davla al-'Abbâsiyya min kitâb al-avrâk , nşr. J. Heyworth Dunne, London, 1935, s. 25.

mesinden dolayı devrin ileri gelenleri ile bazı âlimleri kendisini takdir etmişlerdir. Fakat, sanırım saray çevresinde çıkan çirkin dedikodular nedeniyle olsa gerek, ar-Râdî'nin annesinin bu öğretimden memnun olmadığını görüyoruz, çünkü bu hususta huzuruna gönderilen birisine: "Biz çocuklarımızın edip ve âlim olmalarını istemiyoruz, işte babaları, âlim olmadığı halde biz onda her şeyi buluyoruz". diye cevap vermiştir³⁵. Ş û l î'nin derin bir şevk ile başladığı bu görevin sonunda, gerek çıkan nâ hoş dedikodular gerekse hârunun isteksiz ve memnun olmayan tutumu ar-Râdî ve Hârûn'a olan öğreticilik sevgisini kırdığı anlaşılıyor, çünkü başlangıçta bu işi düzenleyen saray Hâcibi Naşr'a: "Bundan sonra onlara gitmiyeceğim", Hâcibin de: "Bu konuda şansın yok, sürekli değil, fakat seyrek olarak git" dediğini eserinde ifâde etmesi bunu bize açıkça göstermektedir.³⁶

al-Muqtadir'in yaklaşık yirmi beş yıl süren hilâfeti yıllarında sarayda bulunan ve halifenin nedimi olan Ş û l î, bu halifenin 320 h. /932 öldürülmesinden sonra yerine geçen al-Ğâhir'in, (320-322h.), bir buçuk yıl süren hilâfetini de idrâk etmiş ve ömrünün son yıllarına rastlayan asıl şâşalı gün'lerini öğrencisi ar-Râdî döneminde, (320-329h.), yaşamıştır.

Halife al-Ğâhir'in 322 h. yılında hilâfetten indirilmesinden sonra al-Muqtadir'in oğlu Muhammad'in ³⁷ hilâfete getirilişinde A b û B a k r a s -Ş û l î hazır bulunmuş ve kendisinden yeni halife için lakap listesi istenmiş, bunun üzerine Ş û l î, başta "al-Murtağâ billâh" olmak üzere otuz lakabı ihtivâ eden bir listeyi "al-Murtağâ" kâfiyede on dört beyitlik şiiri ile berâber hilâfet sözcüsüne sunmuştur, ancak süzücünün bu lakabın daha önce kullanıldığını bildirmesi üzerine "ar-Râdî billâh" lakabını seçmiş ve halk da halifeye bu lakapla biatta bulunmuştur. ar-Râdî'nin hilâfete gelmesiyle verilen bağıştan Ş û l î'ye onbin dirhem düşmüş, ancak, sarayın içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan dolayı olsa gerek, bu paranın, kendisine bir defada ödenmesi mümkün olmamıştır, çünkü ödemeyi yapacak olan kişi edibe: "Amîru'l-mu'minin sana onbin derdirhem ödememi emretti, fakat yanımda bu kadar dirhem yok, beni zorlama, bir kaç defada ödememe müsaade et" şeklinde konuşmuş, neticede Ş û l î'ye 3 bin dirhem vermiş ve kalanını da iki ay sonra ödeyebilmiştir³⁸.

A b û B a k r a s -Ş û l î, hilâfet sarayına müeddip olanları zikrederken aralarında meşhur dilci ve nahivcilerden Abû İshâk az-Zaccâc³⁹, İbnu'l-Anbâ-

35 Ahbâr ar-Râdî, s. 26.

36 bk. Anı eser ve sayfaya.

37 Bazı eserlerde "Ahmad" olarak zikredilir, bk. Târih Mayyâfârikin ve Âmid , or. 5803, v. 109 b.

38 Ahbâr ar-Râdî, s. 5.

39 Abû İshâk İbrâhîm b. Muhammad b. Sahl az-Zaccâc edebiyat ve din âlimlerindedir. al-Mubarrad ve Sa'lab'ten dersler almış. *aL-Amâli* ve *Kitâb al-işikâk* adlarında eserleri vardır. 311 h. /923 de ölmüştür. Vafayât al-a'yân, I, s. 49-50.

ri⁴⁰, al-Yazîdî⁴¹ ve al-‘Arûdî⁴²’nin de bulduklarını, bunlardan bazılarının ar-Râdî’nin hilâfet töreninde yer aldıklarını ifade eder, arıca protokolda halifenin sağında dört, solunda beş kişi bulunduğunu kendisinin ise halifenin sağında yer alan ikinci kişi olduğunu belirtir⁴³. Bu törende kendisine ”dad” kâfiyede kaside yapmasının emredildiğini söyleyen Ş û l î bu emri yerine getirmiş ve 84 beyitlik bir kaside yazarak yeni halifenin takdirlerini kazanmıştır⁴⁴.

Hilâfet sarayında halife ar-Râdî’nin çok yakın dostu olan Ş û l î halifenin neşeli ve eğlenceli günlerini paylaştığı gibi buhranlı üzüntülü zamanlarında da onu ateselli etmiştir⁴⁵. Müeddibi olmasından beri, ar-Râdî’yi, çok iyi tanıyan Ş û l î halifenin hâfızasının çok kuvvetli olduğunu, al-Manşûr’un dili ile konuştuğunu, şiir konusunda bilgisinin derin olduğunu zikrederek onun hakkında: ”Ondan daha iyi bir ahlâka sâhip olanı ne gördüm ne de işittim, o cimri değil, ancak hiç bir şeyi ifrat derecede isrâfına müsâmaha etmez, aynı zamanda büyüklük taslamaz” der ve böylece, bir edip ve târihçisi olarak, halife ile ilgili düşüncelerini bize aktarır⁴⁶. Halifenin yemek, içki ve nevruz kutlamalarında dâima hazır bulunan Ş û l î sık sık halifenin sofrasından bahseder, bu arada ar-Râdî’nin, hilâfete gelişinden iki yıl sonra, içkiyi terk ettiğini, kendilerinin ise onun huzurunda içip eğlendiklerini, hatta bazan onu içmeye teşvik ettiklerini, halifenin de kendilerine: ”Allah’a içmiyeceğime dâir söz verdim” şeklinde cevap verdiğini, ancak bu eğlence hayatına alışmış olan halifenin içkiye olan yeminini bozarak kefâret ve tasadduk için kendisine bin dinar verdiğini ve tekrar içtiğini zikreder⁴⁶. Sarayda kendisinin de katıldığı özel yaşantıları ve ilgiç olayları yeri geldikçe anlatan edip, halife ar-Râdî’nin bir nevruz günü sarayın avlusunda su ile doldurulmuş ve çine küçük, büyük kâfurların atıldığı havuzun başına bütün nedimlerini çağırarak eğlenceler tertip ettiğini kaydeder⁴⁸. Ş û l î bu ifâdeleriyle, Abbâsi devletinin kuruluşundan

40 Abû Bakr Muhammad b. al-Ķâsım b. Başşâr al-Ħasan al-Anbârî, şiir şârihi, edip, aynı zamanda dil ve nahiv âlimlerindedir. 328 h. /939 de ölmüştür. Târîhu’l-adab’al-Arabî II, s. 431-33.

41 Abû ‘Abdallah MuĦammad b. al-‘Al bîs b. Muhammad b. Abî al-Yazîdî dil ve edebiyat sâhasında ileri gelenlerden biridir. Ömrünün sonuna doğru al-MuĦtadir’in çocuklarına müeddip olmuş ve 310 h. /922 de ölmüştür. Vafayât al-a’yân, IV, s. 337-38.

42 Abu’l-Ħasan AĦmad b. MuĦammad b. AĦmad al-‘Arûdî, Sa’lab’tan ders almış ve aruz âlimidir. ar-Râdî’nin çocuklarına müeddip olmuş ve 342 de ölmüştür. Mu’cam al-udabâ’ IV, s. 233-34.

43 AĦbâ ar-Râdî, s. 9.

44 Aynı eser, s. 9-16.

45 Aynı eser, s. 19.

46 AĦbâr ar-Râdî, s. 47

47 Aynı eser,

48 Aynı eser, s. 19

itibaren günden güne Arap toplum hayâtını etkileyen İran âdetlerinin saraydaki hâkimiyetini çeşitli vesilelerle bizlere sunmaktadır.

ar-Râdî'nin her türlü yaşantısına yakından tanık olan Ş û l î , onun özel hayâtının yanısıra şiire olan merâkına da geniş yer vermiştir. Bu konuda halifeye önder olan edip ona "Lam" kâfiyede örnek bcyitler yaptığını, ar-Radî'nin de aynı kâfiye ve tarzda şiir yazdığını zikreder. Hâlifenin bu şiiri bazı tanburîler tarafından bestelenmiş ve mecliste okunduğu sırdada orada bulunan kâtiplerden biri bu bes-tenin sözlerinin Ş û l î 'ye âit olduğunu söylemesi üzerine Ş û l î ona karşı çıkmış halife ise kâtibin bu konudaki bilgisini takdir ederek bu şiiri seöylemede Ş û l î 'nin yolunu izlediğini ifâde etmiştir⁴⁹. Yine bir gün ar-Râdî'nin içki sofrasında bulunduğunu söyleyen Ş û l î , meclistekilerin gürültü yaparlarken onun içtiğini, bu arada kalem ağıt alarak işret meclisinin durumunu dile getirdiğini zikreder⁵⁰. ar-Râdî'nin çeşitli eğlenceleri hoş karşılamasının onun yüksek ahlâk ve faziletinden ileri geldiğini kaydeden Ş û l î , halifenin huzurunda içki yarışlarının bile yapıldığını, onun bütün bunları hoşgörü ile karşıladığını ifâde eder⁵¹. Hilâfet sarayındaki bu eğlenceli hayâtı zaman zaman ayrıntılı olarak anlatan Ş û l î , ar-Râdî'nin anlayışlı ve cömert tutumunu izah etmekle beraber içinde yaşadığı hilâfet sarayının bazı yönlerini de bizlere göstermektedir⁵².

Halife ar-Râdî, târih ve edebyat alanlarında mütehassıs olan Ş û l î 'yi sâdece bir kâtip ve nedim olarak sofralarında bulundurmakla kalmamış onun geniş edebî bilgisinden de yararlanmıştı. Hilâfet çevresindeki istikrarsız siyâsî tutuma rağmen Ş û l î 'nin varlığını değerlendiren halife bütün şiirlerini toplamış ve edibe yazdırmıştır. Gece gündüz meclistekilerin huzurunda halifenin şiirlerini kaleme aldığı söyleyen Ş û l î , namaz dışında, bütün zamanını onun şiirlerini yazmaya ayırdığını, yazdığı nüshanın aynısını meclistekilerin de istinsah ettiklerini, ayrıca halifenin şiirlerini dikkatle incelediğini ve ona: "Efendim bu şiir sonsuza kadar bâki kalır" dediğini ifâde eder⁵³. Halifenin bu konudaki yeteneğini takdir eden edip kaleme aldığı şiirlerin içinde düzeltilmesi gereken harflerin bulunduğunu, İbn al-Mu'tazz'ın onu bir çok defa değiştirdiğini, ancak halifenin, ömrünün son günlerinde, şiirlerinin incelenmesi ve yeni bir nüshanın ortaya çıkarılması için kendisine itimad ettiğini kaydeder. Ş û l î halifenin bu isteğini yerine getirmiş, son olarak nüshayı yazmış ve kendisine takdim etmiştir. Bundan çok memnun olan ar-Râdî, önceki nüshaları toplattırmış ve Ş û l î 'nin istinsah ettiği son nüşha üzerinde karar kılınmıştır⁵⁴.

49 Aḥbâr ar-Râdî, s. 45-46.

50 Aynı eser, s. 47.

51 Aynı eser, s. 55.

52 Aynı eser, s. 56,57.

53 Aynı eser, s. 154.

54 Aḥbâr ar-Râdî, s. 154.

al-Râdî'nin 329 h. /940 de 31 yaşında iken ölümüne bizzat tanık olan Ş û l î onu zayıf düşüren en büyük âmilin içki ve şehvete olan düşkünlüğü olduğunu şöyle ifade eder: "ihtiyâcî olmaksızın her akşam devamlı içki içmesi ve şehveti onu yok eden âfetlerin en büyüğüdür. Onun hakkında bilgi verirken nefsinin isteklerine boyun eğmekten başka bir kusuru olmadığını zikretmişim, çünkü o ne çok yer ne de çok içerdi, ancak şehveti vücudunun tâkat ve gücünü aşan boyutlara varmıştı"⁵⁵

ar-Râdî'nin ölümü ile Ş û l î'nin hilâfet sarayındaki görkemli hayatının da sona erdiği anlaşılıyor, çünkü yeni halife al-Muttaķî'nin Kur'ân okumaktan başka bir şey yapmak istememesi Ş û l î ve arkadaşlarına eski eğlenceli günlerini özletmiş olduğu edibin ifadelerinden açıkca anlaşılıyor, Ş û l î'nin, eserinin al-Muttaķî bölümünde, saray çevresinde cereyân eden olayları verirken özel eğlenceli hayat ve toplantılardan söz etmemesi sarayda bu tür hayâtın sönük geçmesinin bir sonucu olduğunu göstermektedir. al -Muttaķî'nin Kur'ân okuma meclisinin dışında eğlence ve toplantı yapmak istemediğine değinen Ş û l î bu konuda: "Toplantı istemiyordu, sâdece Mushaf okuma meclisi istiyorum, diyen bir halife asla işitilmedi, acaba, o, halife amcaları va atalarının dışında, Mushaf meclisinin kendisine ne has bir şey olduğunu mu zannetti? Onların arasında en akıllısı kendisi mi yoksa bu görüş onlarca karararlık idi de o mu aydılattı" diyerek sofu halifenin bu tutumunu ağır bir dille tenkid etmiştir⁵⁶.

İçki, eğlence ve çeşitli toplantılara karşı olan halifenin bu tutumundan dolayı hilâfet sarayında kalmanın artık bir anlamı olmadığını belirten Ş û l î Bağdad'tan çıkmak için halifeden izin almış ve Vâsıt'a gitmiş. Edibin ifâdesine göre oranın sâhibi emir Backam at-Turķî kendisine çok büyük ikramda bulunmuş ve yanına almıştır. Ş û l î'nin gerek halifelerin nedimi olması gerekse ilim alanındaki ününden dolayı olsa gerek, Vâsıt halkı emire müracaat ederek edibin her hafta Cuma günü kendilerine vaaz etmesini istemişlerdir. Ş û l î böyle bir şeyi kendi kenti ve doğduğu yer olan Bağdad'ta bile yapmadığını söylemiş ise de emir Backeam'in nâzik isrârı üzerine kabul etmiştir. Bu arada Ş û l î bu Türk emîrinin ilim ve ilim ehlini sevdiğini ancak Arapçayı az bildiği için, hata yaparım korkusuyla, konuşmaktan çekindiğini, hatta bu konuda emîr Backam'in: "Hata yaparım diye konuşmaktan korkuyorum, çünkü reisten çıkan hata çirkindir" dediğini, bununla berâber sorulduğunda güzel cevaplar verdiğini zikreder⁵⁷. Ş û l î'nin bu ifadeleri, II. A bbâsi asrında gerek hilâfet sarayında, gerekse merkezden uzak yerlerdeki Türk emir ve komutanlarının, Arapçanın ağırlığına rağmen, ana dillerini unutmadıklarını açıkca göstermektedir.

55 Aynı eser s, 184.

56 Aynı eser, 193.

57 Aĥbâr ar-Râdî, s. 194

Tatlı hoş sohbetleriyle halkın büyük ilgisini çeken Ş û l î , bir ara vaazına ve halkla olan toplantılarına ara vermiş, bütün günlerini emîrin yanında geçirmeye başlamıştır. Halk, Ş û l î 'nin toplantıları terk etmesine sebep emîr Backam olduğunu zannetmiş ve hatta bazıları, emîrin iyi Arapça 'bilmediğini imâ ederek "Acaba o, Ş û l î 'den şeyir veya nahiv mi okuyor yoksa ondan hadis mi dinliyor" dedikoduları yaparak onunla alay etmişlerdir. Bu sözlerden çok müteessir olan ve hiç te hoşlanmayan emîr Beckem: "Her ne kadar ilim ve edebiyat bilmese de yer yüzündeki edip, âlim ve sanatkarların yanibaşımında olmalarını ve benden ayrılmamalarını isterim" diyerek kendisinin ilim ve ilim ehline karşı büyük sevgisinin olduğunu Ş û l î 'ye anlatmıştır⁵⁸.

Emîr Beckem'in yanında 45 gün çok iyi vakit geçiren Ş û l î ve arkadaşları, emîrin hizmetine başkalarının gelmeleri üzerine, orada daha fazla kalmak istememişler ve emîrin izinini alarak Vâsıt'tan ayrılmışlardır⁵⁹.

Hicri 329 yılı içinde Vâsıt'tan ayrılan edip ve arkadaşları, yol üzerinde bazı yerlere uğradıktan sonra, Bağdad'a gelmişler ancak bu yıl içinde cereyan eden bazı hadiselerin zaman zaman fiile dönüşmesi, Bağdad'a olduğu kadar, Ş û l î 'ye de büyük zararlar vermiştir. Bağdad'ta İbna Yınal'ın evine saldıran Deylemiler evin çatısına çıkmışlar, bu arada ona bitişik olan Ş û l î 'nin evinin damından da içeri girerek evde ne varsa hepsini yağmalamışlardır. Bu sırada bazı edip ve hadiselerle evinçe toplantı hâlinde bulunduğunu kaydeden Ş û l î âsilerle konuşmuş ise de hiç bir fayda sağlayamamıştır. Bu olayı çok üzücü bir dille anlatan edip âile fertlerinin evden kaçtıklarını, âsilerin evde yiyecek ve giyecek hiç bir şey bırakmadıklarını, çoğu halifelerin libâsından olan yaklaşık 200 elbiseyi, ayrıca sayısız değerli eşyaları aldıklarını zikreder. Bu yağma sırasında defterlerinin bir bölümü ile ev halkına âit giyeceklerin tamâmen yağmlandığını tekrar belirten Ş û l î , âsilerin bununla da yetinmeyerek toplandı yaptığı dostlarını çıkarken aradıklarını ve buldukları eşyalarını aldıklarını kaydeder⁶⁰. Yağmacıların ahırdaki eşiğini ve semerini dahi adıklarını anlatan Ş û l î yağmlanan eşyalarının değerinin yaklaşık üç bin dinar olduğunu ifade eder. Bu meşum olaydan sonra çok yoksul düştüğünü belirten Ş û l î , kendisinin ve âilesinin giyinemediklerini, bu konuda yardım elini uzatacak birinin de bulunmadığını, ayrıca defterlerinin, "hayâtım, cennetim" diye nitelendirdiği bahçesinin değerini yitirdiğini ve İbn Yınal'a komşu olmanın bütün bunlara sebep olduğunu zikreder⁶¹.

Bu yağmadan bir yıl sonra, 330 h. /9541 de, İbn Râik ile Abû 'Abdallah al-Barîdî arasındaki vezâret mücâdelesinde Ş û l î 'nin al-Barîdî'nin yanında

58 Aynı eser, s. 195.

59 Aynı eser ve sayfa.

60 Aḥbâr ar-Râqî, s. 210.

61 Aynı eser, 210-11.

yer aldığını görüyoruz. Beridilerin Bağdad'ı işgali ve yağmalarından sonra bir berîdî Costunun tavsiyesi üzerine tekrar Bağdad'a dönmüş ancak bu sırada Bağdad halkı arasındaki siyâsi hizipleşme tehlikeli bir düzeye ulaşmıştı. Bu durumdan endişelenen Şûlî, bir iki gün kendisini halktan koruduktan sonra, Bağdad'a on fersah mesâfedeki 'Ukbara'da bulunan Sayfu'd-davla'nin yanına gitmiş ve ikâmeti esnâsında emîr kendisinden ilim tahsil etmiştir. Bu arada berîdîlere karşı ayaklanan bir gurup halk ev, dükkan ve hamam gibi bir çok yerleri yağmalayıp tahrip etmişler, daha sonra Şûlî'nin mâlikhânesine yaklaştıklarında: "Hey Şûlî halkın felâketi olan Berîdîlerle berâberdin" nâralarını atarak edîbin bahçesinin tahrip etmişler, dolaplarını kırmışlar, ayrıca iki bin dinara mal olan binâsını yıkmışlar ve her şeyini almışlardır. 'Ukbara'dan döndükten sonra bu tahribâtı gören Şûlî durumu Sayfu'd-davla'ye bildirmiş bunun üzerine emîr âsileri yakalayıp ellerini ekemek istemiş ise de Şûlî: "Geçmişte olan şeyler gei gelmez, üstelik zamânımızda herkes çeşitli renklerde yarıyor ve her ay devletler ortaya çıkıyor" diyerek misilleme yapılmasına razı olmamış, ayrıca bu ifâdeleriyle devrin siyâsi bozukluğunu, idârenin sık sık el değiştirdiğini ve hayâtı güvencenin kalmadığını açıkca ifâde etmektedir⁶².

ar-Râdî'nin ölümünden sonra Bağdad hilâfet çevresinde esen siyâsi havanın Şûlî'yi sonderece tedirgin ettiği kendi ifâdelerinden açıkca anlaşılmaktadır. Bağdad'ı sarı siyâsi mücâdelelerde, diğer tanınmış bazı kişiler gibi, kendine göre bir yol çizmiş sancak tutmuş olduğu bu yolda zamanla bazı kötülöklere de maruz kalmıştır. Bu istikrarsız siyâsi ortamda ömrünün son yıllarını yaşayan Abû Bakr Muhhammed as - Şûlî, kaynaklardaki ifâdelere göre⁶³, 'Alî b. Abî Tâlib soyuna olan sevgisini izhar etmesi ve onun hakkında yaptığı bazı rivâyetten dolayı, karşı tarafın takibine uğramıştır. Bu nedenle Bağdad'tan çıkan edip Basra'ya gelmiş ve 335 veya 336 h. /946-47 de ölünceye kadar, korku içinde gizenerek, burada yaşamıştır.

Kaynaklarda Şûlî'nin ölüm târihi 335, 336, bazılarında ise her ikisi zikredilmektedir. Bunlardan Mu'cam al-udabâ', al-Kâmil fi't-târih (bk.c.VIII,s.468), Mir'âtu'l-canân, Şazarâtu'z-zahab, Târih Abi'l-fidâ' (bk.c. II, s. 96), da 335 h; al-Fihrist, Mu'cam aş-su'arâ', al Muntazam, Târih İbn Kaşîr'de 336 h.; an-Nucûm az-zâhira, Târih Bağdâd, Nuzhatu'l-alibbâ, Vafayât al-a'yân, al-Lubâb ve Ravdatu'l-cannât'te her iki târih kaydedilmiştir.

62 Aşbâr ar-Râdî, s. 217-18.

63 al-Fihrist, s. 167; Vafayât al-a'yân, IV. 361; Târih Bağdâd, III. s. 432.